

Az egykor szebb napokat látott szentesi Zsoldos téglagyár

Bencsik Rita

Prológus és a vég kezdete

A 154 évvel ezelőtt alapított téglagyár története két, markánsan elkülönülő korszakra osztható. Az alapítástól (1856) kezdődő 92 év a háborúk és a gazdasági válság ellenére, valódi tulajdonosok által irányítottan, mindenki számára (dolgozók, alkalmazottak, tulajdonosok, város) közmegelegedésre telt el.

Az államosításnak nevezett eljárás óta (2. korszak) viszont, ha nem is lineárisan, de egyre csökkent a gyár szerepe, jelentősége, míg elérkeztünk a teljes leépítésig és felszámolásig.

1948. évtől kezdődően az ország téglagyárai megyei szervezeti egységben dolgoztak, majd több átszervezés és névváltozás után érkeztünk el az 1991-es privatizációhoz. Ettől az időponttól a Pankotai MgTsz tulajdonába került a gyár és kisméretű gépi téglagyártására szakosodott. A veszteségesen működő üzem 2005 őszén teljesen leállt, eladásra került. Ezután egyszer-egyszer próbálkoztak ugyan téglagyártással, ám ezek nem voltak életképes vállalkozások. A jelenlegi tulajdonos az egész gyárat le akarta bontani, azonban 2008 januárjában a kemencét valamint a mellette álló iroda és lakás épületet helyi kezdeményezésre műemlékké nyilvánították, így megmenekült a teljes pusztulástól. A többi épületnek sajnos nem volt ilyen szerencséje, a prés, a szárítók, a kisvasút, egy szóval minden egyéb, lebontásra és eladásra került. Így ért dicstelen véget a szerencsésebb korokban Szentes egyik jelképének számító, és számos helybélinek kenyeret adó Zsoldos téglagyár.

A kezdetektől az államosításig

A téglagyár történetének sikeres első, közel száz évét nem lehet csak önmagában bemutatni, hiszen a Zsoldos

1. ábra Zsoldos Ferenc portréja

család vállalkozásai egymásra épültek, a téglagyártás is a szerteágazó ipari-gazdasági tevékenységük kapcsolódó része volt. Az alábbi, vázlatos összeállítás Labádi Lajos (1994): Iskolánk névadója: Zsoldos Ferenc Műszaki Szakközép- és Szakmunkásképző-iskola, Szentes, pp.38., Csíkvári Antal (1938 szerk.): Csongrád vármegye – Személyi Adattár, Nagy Imre (1828 szerk.): Magyar városok monográfiája III. Szentes - Magyar városok monográfiája Kiadó: 307–310. munkái alapján készült.

A téglagyár alapítója (1. ábra) ifj. Zsoldos Ferenc (1832-1905), Szentes egyik legrégebbi családjának sarja volt. (A későbbi félrértéseket elkerülendő, ő használta a nevét így: ifj. Zsoldos Ferenc, megkülönböztetve magát édesapjától. Később fiát és egyben örökösét is Ferenc névre keresztelték). Mesterlegényként több éves nyugat-európai tapasztalatszerző vándorútja után, 1854-ben tért haza Szentesre. Többféle ipari-, kereskedelmi tevékenységbe is belefogott. Fa-, és gabonakereskedelem, malomipar, pálinkafőzés mellett 1856-ban kezdett hozzá, – mégpedig hagyományos módon, tábori kemencében – a téglagyártáshoz. A következő évben megpróbálkozott a tetőcserép égetéssel is.

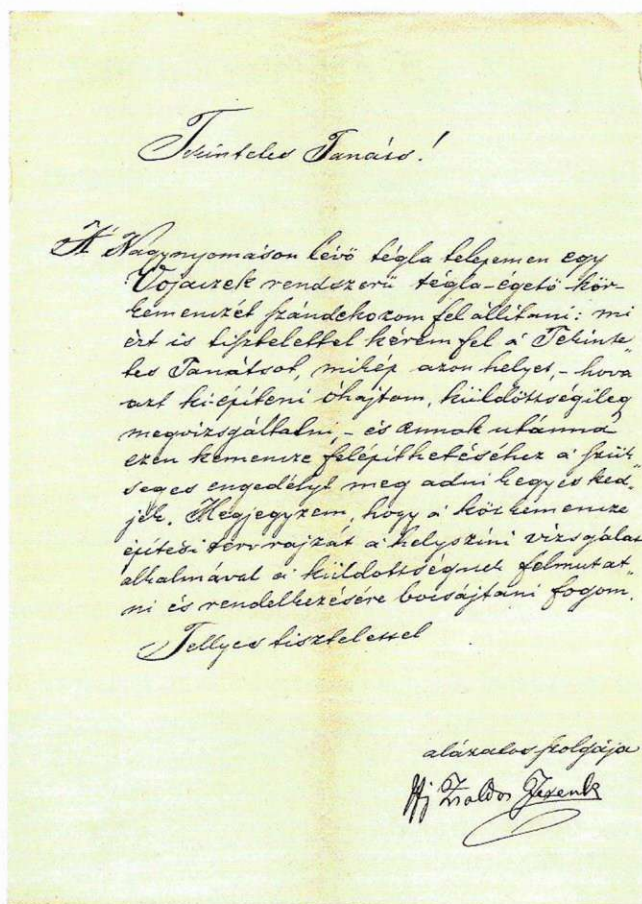
Az 1860-as évek elején Szentes városa fejlődésnek indult, nagy építkezések kezdődtek. Zsoldos Ferenc felismerve ennek lehetőségeit, kérte és kapta meg 1864-ben az engedélyt az állandó téglagyár és cserépező kemence építéséhez. Ezzel jövőbe látó elképzelését – miszerint a hagyományos építőanyagokkal szemben a tűzbiztos téglagyár szerepe előtérbe fog kerülni – válthatta valóra.

A következő évben meg is indul a gyártás. 1873 tavaszán, az időközben kiszélesedő ipari tevékenységét (szélmalmot épített, gőzfűrészgép telepet, gőzmalmot létesített, kályhagyárat, kaszakógyárat alapított) egy helyre összpontosította, így jött létre a „Zsoldos-féle” ipartelep.

1882-ben épült fel a 36 méter hosszú, 22 méter széles, 14 fűtőkamrából álló Vojacek rendszerű körkemence (kérvenye a 2. ábrán olvasható)¹, a 30 méter magas kéménnyel.

Az 1880-as évek végén fia, Ferenc (1865–1912, 3. ábra) hazatelepült nyugat-európai vándor- és tanulmányútról majd csatlakozott apja vállalkozásához. A külföldi tapasztalatokkal és korszerű műszaki ismeretekkel ren-

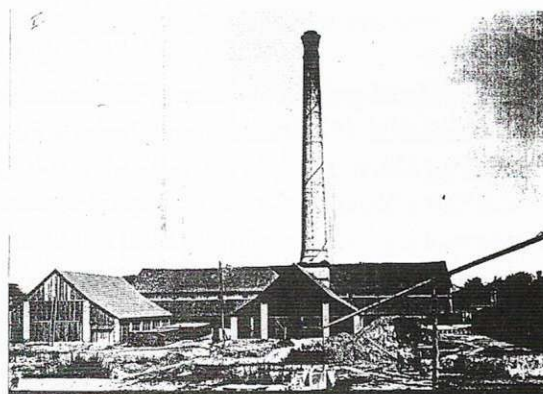
1. CSML (SZI) - Zsoldos dosszié

2. ábra kérvény a kemence építéséhez

3. ábra Zsoldos Ferenc jun. mellképe

4. ábra a Zsoldos téglagyár a korabeli fotón

delkező gépészmérnök fiú tovább fejlesztette a családi vállalkozást. 1888-ban a téglauzemet gőzerőre állították át, új cserépetető kemencét és téglasajtoltót építettek, ahol tömör, idom- és üreges téglát, hornyolt és lapos cserepet gyártottak (4. ábra). A beruházás a téglagyár hatékonyságának és a piaci versenyben való fennmaradásnak volt a záloga. Ennek az új égetési technikának köszönhetően kb. napi 12 ezer téglát tudtak előállítani kedvezőbb áron, kevesebb selejt keletkezése mellett. Cementárú és mozaiklapokat gyártó üzemet is létre hoztak. Egyidejűleg el-látták a telepet villamos árammal. A termékek szállítására iparvágányt építettek. 1891-ben az általa kidolgozott és szabadalmaztatott új technológiával a gyártelepen ártézi kutat fúrtak, amely az akkori időben ritkaság volt. Még ebben az évben új formájú fedélcserepet szabadalmaztattak, melyről az Orosházi Újság is beszámolt: „Az új for-májú fedélcserep annyiban tér el az eddigi fedélcsereptől, hogy derékban megvékonyul és félkör alakú végének haránt-metszet síkja nem merőleges, hanem menedékes. Előnye ezen fedélcserepnek, hogy sokkal könnyebbek az eddig használtaknál, így könnyebb fedélszék is elbírja súlyukat, továbbá, hogy eső, hóvizet könnyebben levetik a tetőről és a vihárnak jobban ellen állanak” (5. ábra).

A gyártelep működésében nagy veszteség volt ifj. Zsoldos Ferenc 1905-ben bekövetkezett halála.

Ez után a vállalat vezetése a fiára hárul, akinek sikerült tovább fejleszteni, modernizálni és bővíteni a telepet.

Az ő nevéhez fűződik 1910-ben egy korszerű kenyérgyár létesítése, az öntözéses növény- és gyümölcsstermesztés megvalósítása úgy, hogy a növényeket a téglagyár bányagödreiből szivattyúzott vízzel öntözték. A malomban és a kenyérgyárban keletkezett „hulladékot” a sertésstenyésztésükben és a halastavaikban hasznosították.

A folyamatos fejlesztések mellett a téglagyár termékeivel több kiállításon is sikeresen szerepeltek, példás tevékenységükért több elismerésben részesültek.

- 1872-es kecskeméti kiállításon bronzérmét nyertek az új alakú téglával
- 1873-ban a bécsi Világkiállításon bemutatott cserepeivel elismerő oklevelet kaptak
- 1885-ben a budapesti országos kiállításon a kiállítási nagyermet kapták

5. ábra az Orosházi Lapok 10(47) (értésítés a szabadalomról)

- 1891-ben a temesvári kiállításon bronzérmet nyertek

- 1891-ben a budapesti agyag-aszfalt és cement-kiállításon elismerő oklevelet kaptak

- 1896-ban az ezredéves országos kiállításon elismerő oklevelet kaptak

- 1896-ban az országos általános kiállításon milléneumi ezüstérmet kaptak

- 1900-ban a párizsi nemzetközi világkiállításán bronzérmet nyertek

- 1907-ben a bécsi kiállításon aranyérmet kaptak

6. ábra a téglagyár és a díjak a levélpapír fejlécében

A kiállítási érmek, elismerések jól láthatóak a cég levélpapírján² (6. ábra).

Sajnos a fiatal Zsoldos Ferenc nem tudja tudását sokáig kamatoztatni, ugyanis 47 évesen 1912-ben meghalt. Ekkor a telep vezetése feleségére Nagy Vilmára maradt, akinek fia, Zsoldos Géza és sógora, Zsoldos Elek segített az irányításban.

A háború miatt a gyár életében nagy változás történt, bevonult katonának a négy Zsoldos fiú, a szakmunkások zöme és az intéző is. 1917-ben elhunyt Zsoldos Elek is.

A gazdasági környezet arra készítette a családot, hogy az ipartelepet részvénytársasággá alakítsák át. Így jött létre 1918-ban a Zsoldos Gözmalom, Ipartelep és Kereskedelmi Részvénytársaság³ (7. ábra).

Az Rt-t ügyeit az 5 tagú igazgatóság (özv. Zsoldos Ferencné, Zsoldos Géza, Zsoldos Andor, Zsoldos László és Zsoldos Ferenc), 11 tisztségviselő és 8 tagú igazgatósági tanács látta el. Az Rt fő részvényese a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank volt. A háború után az elődök szellemiségét folytatva fejlődött tovább a vállalkozás. A 20-as években 5 telephelyen 15 féle ipari és kereskedelmi tevékenységet végeztek. Rövidesen az állandó munkások száma meghaladta a 200-at. Termékeik az ország minden részébe, sőt Ausztriába, Cseh-Szlovákiába is eljutottak. A téglagyár kapacitása ekkor évi 6 millió téglát és cserépet volt. A család 1927 elején a részvények többségét már visszavásárolta a banktól.

7. ábra Zsoldos részvény

A gazdasági válság az Rt életében is súlyos nehézségeket okozott, de 1930-ig a termelést változatlan kapacitással tudja folytatni. Ekkor azonban kényszerűségből korlátozták a malom működését. 1931-ben meghatározatlan időre leállt a téglagyár és a fűrészüzem is, a tésztagyár munkásainak számát pedig 50%-kal csökkentették.

A 30-as évek második felében már ismét teljes kapacitással működtek. Ekkor az állandó munkások száma több mint 400 fő volt, az idegymunkásokkal együtt meghaladta a 700 főt.

Termékeiket, mint korábban, az ország minden részébe, sőt Európa több országába is szállították.

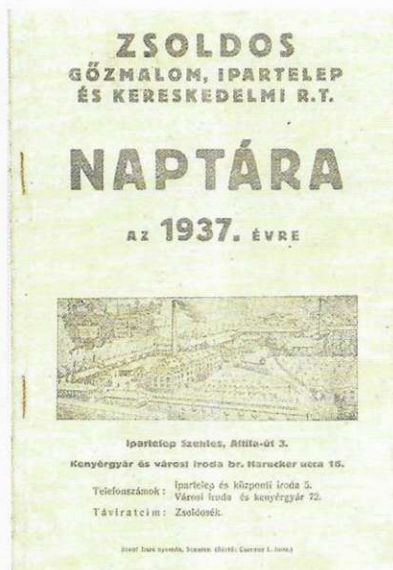
Számokban kifejezett termelésük:

- a téglagyár évi 6 millió téglát és cserépet értékesített.
- a fűrészüzem évi 12000 m³ fát dolgozott fel
- a malomüzeme 24 óránként 400 mázsa búzát őrölt meg
- a kertgazdaságból hetenként 3-4 vagon zöldség került főleg Budapestre
- a sertéstelepen évi 500-600 db sertést hizlaltak
- a gyártelep összes forgalma évi 2000 vagon áru volt

2. CSML(SZL)- Zsoldos dosszié

3. Kotymán László (Zsoldos Ferenc unokájának férje) urat illeti köszönet a dokumentum átengedéséért

Egy 1937-ben megjelent naptárban⁴ (8. ábra) az alábbi téglagyári termékeket sorolták fel pontos mérettel, beépítési, felhasználási tanácsokkal, és a fuvarozás kiszámíthatósága érdekében a súly megadásával:

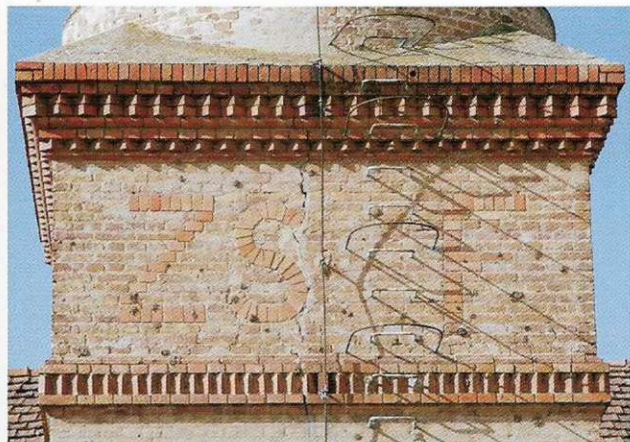

8. ábra Zsoldos 1937. naptár, benne tégl- árjegyzék

nagy és kisméretű kézi és gépi falitégla
nagy- és kisméretű kút- és járdatégla
görbe kúttégla
kemencetégla
padlásburkoló tégl
padozattégla 4 mértben
hatsarkos padozattégla
üreges téglák (3 féle)
szárazon sajtolt díszteglák
kézzel vert hódfarkú laposcserep
szegedi méretű laposcserep
géppel vert hódfarkú laposcserep
Stadler-féle hornyolt cserep
Ujlaki-féle hornyolt cserep

A téglagyár a kezdetekkor a ZS F monogramot domború és mélyítésben domború formában jelenítette meg a téglákon. Később kiírták a teljes nevüket, aláhúzva, aláhúzás nélkül, különböző római számokkal kombináltan. Az államosítás után az új vezetés a Szentes feliratot használta.⁵ (1–21. kép)

Az Rt. 1948-ig, az államosításig működött. Ezzel az eseménnyel zárult le a nagy hírnévre szert tevő vállalat legjelentősebb korszaka. Mára a tulajdonosi akarat ellenére, néhány lelkes városvédő munkájának és jórészt a szerencsének köszönhetően, mint ipartörténeti műemlék várja a célnak megfelelő hasznosítását (9–10. ábra).

9. ábra ZSF (Zsoldos Ferenc) felirat a kéményen

10. ábra a gyárkémény koronája

4. Kotymán László (Zsoldos Ferenc unokájának férje) urat illeti köszönet a dokumentum átengedéséért

5. Kátai Ferenc egykori gyári munkás visszaemlékezése; az adatért köszönettel tartozunk

1. kép: domború ZSF (Zsoldos Ferenc)

2. kép: domború ZSF (Zsoldos Ferenc)

3. kép: domború ZSF állatnyommal (Zsoldos Ferenc)

4. kép: domború ZSF VII (Zsoldos Ferenc)

5. kép: domború ZSF IX (Zsoldos Ferenc)

6. kép: domború ZSF X (Zsoldos Ferenc)

7. kép: mélyítésben domború ZSF (Zsoldos Ferenc)

8. kép: mélyítésben domború ZSF (Zsoldos Ferenc)

9. kép: mélyítésben domború ZSF (Zsoldos Ferenc)

10. kép: domború Zsoldos felirat

11. kép: Zsoldos vetőszablon

12. kép: domború Zsoldos felirat

13. kép: domború Zsoldos I felirat

14. kép: domború Zsoldos II felirat

15. kép: domború Zsoldos IV felirat

16. kép: domború Zsoldos VIII felirat

17. kép: domború Zsoldos IX felirat

18. kép: Zsoldos XII vetőszablon

19. kép: domború Zsoldos felirat kúttéglán

20. kép: kúttégla vetőforma

21. kép: domború Zsoldos felirat